

SKOPJE '63.: NESVAKIDAŠNJA PRIČA

ZLATKO TEODOSIEVSKI
zteodosievski@gmail.com

I.

Prije nekoliko godina, radeći na jednoj izložbi, naletio sam na odličnu fotografiju (nekadašnjeg) murala na (nekadašnjoj) Željezničkoj stanici u Skopju. Riječ je o muralu *Narodnooslobodilački rat u Makedoniji* makedonskog slikara Bor-ka Lazeskog (1917. – 1993.) – jednom remek-djelu tog doba (nastalom između 1951. i 1956. godine), slikanom na površini od 225 kvadratnih metara (5 x 45 m) u središnjem predvorju spomenute Željezničke stanice (sl. 1).

Ovaj „kubistički oratorij“ – neki su ga zvali i „makedonska *Guernica*“ – nije preživio katastrofalni potres 26. srpnja

Slika 1. Interijer Željezničke stanice u Skopju s muralom *Narodnooslobodilački rat u Makedoniji*. Izvor: Nacionalna galerija Makedonije.

Slika 2. Zgrada Željezničke stanice nakon potresa 1963. godine. Izvor: Fototeka Muzejskoga dokumentacijskog centra.

1963. godine. Nije preživjela (u originalnom obliku) ni Željeznička stanica: ostao je samo dio u kojemu je danas smješten Muzej grada Skopja (sl. 2 i 3).

Zašto počinjem s ovim uništenim djelom? Zato što je to tada zaista bilo remek-djelo, možda nešto najvrednije što smo od suvremene umjetnosti izgubili u tome katastrofalnom potresu. Ništa se od njega nije moglo sačuvati, nije se moglo ni ponoviti! (Isti slikar poslije je načinio još nekoliko murala širom Makedonije, ali ne u tim grandioznim dimenzijama i nikada s istim žarom, kvalitetom, rekao bih i opsesijom.) Ali, izgubili smo i mnogo toga drugoga! Treba napomenuti da je i sama Željeznička stanica bila jedan od simbola tadašnjeg Skopja – djelo arhitekta Velimira Gavri-

Slika 3. Željeznička stanica danas (Muzej grada Skopja). Izvor: Muzej grada Skopja.

lovića, završena 1940. godine, s prisutnim različitim arhitektonskim konceptima i stilskim opredjeljenjima uspješno uklopljenim u jednu arhitektonsku sliku.

II.

Historijski gledano, područje Skopja poznato je trusno područje. Faktografija

najbolje je prikazan u dokumentarnom filmu Veljka Bulajića *Skopje '63* (proizvodnja 1964. godine, Jadran film). Također je zanimljivo u vezi sa skopskim potresom to da su te iste 1963. godine u svijetu bila još 93 jaka potresa – neki čak jači od skopskoga (na primjer na Kurilskim otocima) – ali skopski je potres bio najsmrtonosniji!

Tablica 1. Potresi 1963. godine u svijetu s najvećim brojem žrtava

Poredak	Smrtni slučajevi	Magnituda	Lokacija	MMI	Dubina (km)	Datum
1.	1070	6,0	Skopje, Makedonija	X (uništavajući)	15,0	26. srpnja
2.	300	5,6	Al-Marj, Libija	VI (jak)	25,0	21. veljače
3.	100	6,0	Kermanshah, Iran	VII (vrlo jak)	20,0	24. ožujka
4.	15	7,2	uz istočnu obalu Tajvana	VII (vrlo jak)	30,0	13. veljače

Izvor: Wikipedia, „List of earthquakes in 1963“, https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_earthquakes_in_1963 (pristupljeno 5. studenoga 2021.).

govori da je još 518. godine grad Skupi (antičko ime Skopja) – metropola nekadašnje Dardanije – potpuno uništen katastrofalnim potresom. Ali tada nije bilo žrtava jer je stanovništvo već prije bilo pobjeglo u obližnja brda zbog najezde „barbarskih plemena“. Ista nesreća ponovila se i 1520. godine! I 19. i 20. stoljeće pamte nekoliko potresa: 1818., 1890., 1904. i 1920. godine. Ipak, povijest nas nije naučila da se neke pogreške ne smiju ponavljati.

Toga 26. srpnja 1963. godine potres je bio jakosti 6,1 po Richterovoj ljestvici (devet stupnjeva po Mercallijevoj ljestvici) i udarom na dubini od šest kilometara uništio je 80 % grada, odnio 1070 žrtava, ostavio 4000 ranjenih i oko 200 000 ljudi bez krova nad glavom! Ukupno je 105 000 ljudi bilo evakuirano, od kojih 30 000 djece. U tadašnjoj Hrvatskoj bilo je zbrinuto 3136 djece iz Skopja. Dio pravih dimenzija ove katastrofe

Gotovo svi veći javni objekti bili su srušeni ili su pretrpjeli znatnu štetu, kao i većina znanstvenih, obrazovnih i kulturnih ustanova.

III.

U vrijeme katastrofalnog potresa u glavnom gradu tadašnje Makedonije djelovalo je šest muzeja: Arheološki muzej, Historijski muzej, Etnološki muzej, Prirodonoaučni muzej (osnovan 1926.), Narodni muzej grada Skopja (osnovan 1949.) i Umjetnička galerija (osnovana 1948. godine). Toga nesretnog dana sudbina ovih muzejskih ustanova bila je različita. Dijelom su „preživjeli“, iako s oštećenjima, jedino Prirodonoaučni muzej i Umjetnička galerija grada Skopja, smještena u Daut-pašinu hamamu, objektu kulturnog nasljeđa iz 15. stoljeća. Svi ostali muzeji pretrpjeli

su ogromne štete, što je kao krajnja posljedica značilo da su njihovi objekti bili potpuno neupotrebljivi. Uništen je i velik dio muzejske građe.

Zašto je ishod bio takav? Zato što su svi spomenuti muzeji radili u „improviziranim“, neodgovarajućim prostorima, naknadno adaptiranim i nazvanim – „muzejima“. To su uglavnom bile stare, dotrajale građevine, namijenjene sasvim drugim potrebama i sadržajima, najmanje muzejskim. Ili, još jasnije rečeno, do 1963. godine, pa i dugo poslije te godine, u Makedoniji nije bila sagrađena suvremena muzejska zgrada!

Na primjer, Arheološki muzej (osnovan 1924. godine kao Arheološka zbirka u okviru Muzeja Južne Srbije, a samostalna muzejska ustanova od 1949. godine) bio je smješten u dva objekta: lapidarij u objektu

Kuršumli han (srednjovjekovnome turskom karavan-saraju, danas bismo rekli „hotelu“) i ostatak arheološkog materijala u objektu nekadašnje turske kasarne na uzvišenju zvanom Kale, u okviru gradskih zidina nekadašnjega prvog naselja, a zatim i grada zvanog Skupi. Takvi „prastari“ objekti svakako nisu mogli odoljeti potresu. U sastavu Muzeja nalazile su se tri važne zbirke pretpovijesnoga, antičkog i srednjovjekovnog materijala. Velik dio ovoga neprocjenjivog arheološkog materijala otišao je u nepovrat: velik dio oslikane keramike (kao i jedna hidrija s prikazom Dioniza okruženog nimfama i srnama), zatim zemljani, stakleni i drugi predmeti i monete, dio zbirke originala srednjovjekovnih fresaka i ikona itd. Ostatak materijala bio je smješten u neoštećenom dijelu lapidarija (sl. 4 – 6).

Slika 4. Kuršumli han prije potresa. Izvor: Državni arhiv Republike Sjeverne Makedonije.

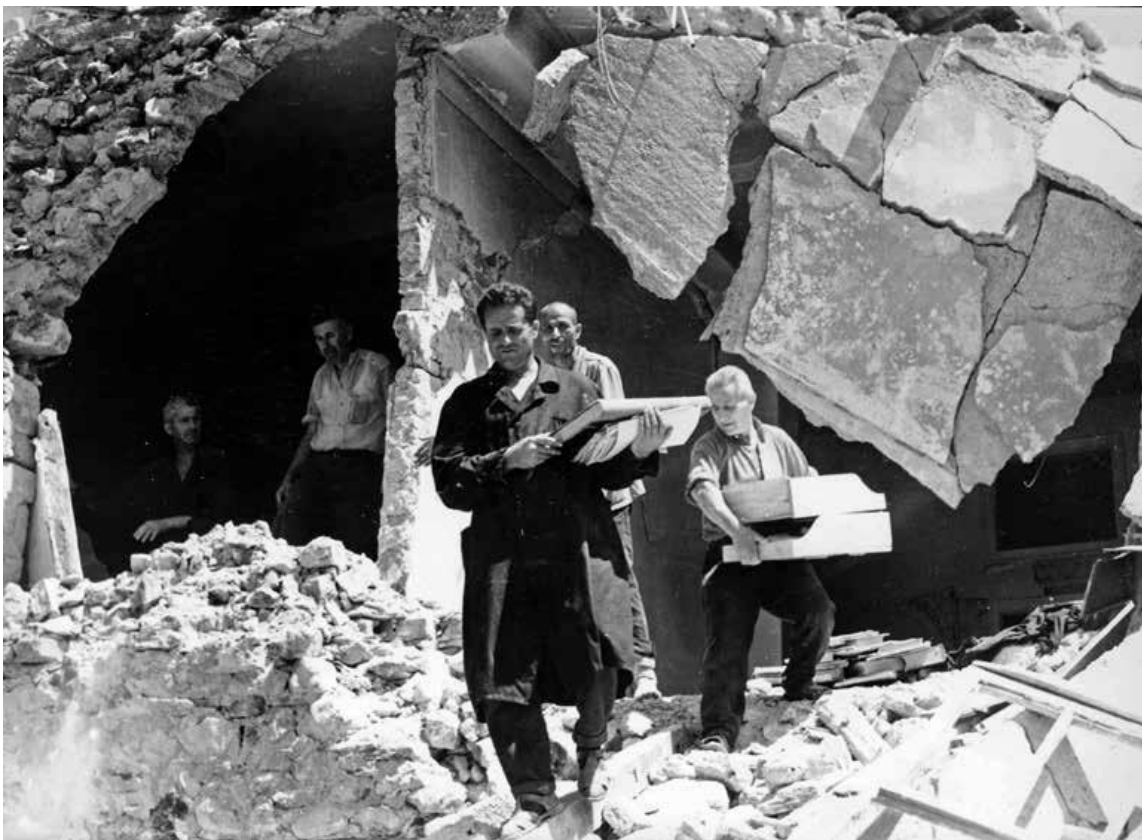

Slika 5. Kuršumli han nakon potresa. Izvor: Državni arhiv Republike Sjeverne Makedonije.

Historijski muzej, osnovan 1949. godine, nalazio se u južnom krilu nekadašnje turske kasarne na uzvišenju zvanom Kale, zajedno s dijelom Arheološkog muzeja.

Muzej je imao i svoju stalnu izložbu. Nažalost, zbog potresa, cijeli objekt posve se urušio (sl. 7 i 8). Dio važnoga muzejskog materijala bio je nepovratno izgubljen, ali svjedočenja govore da je dobar dio spašen. Eminentni jugoslavenski arhitekt Vjenceslav Richter besplatno je napravio projekt za novi muzej koji, nažalost, nikada nije ostvaren.

Prirodonoaučni muzej Makedonije ima gotovo filmsku povijest: počeo je s radom 1926. godine kao samostalni Zoološki muzej, zatim je od 1928. godine bio u sastavu Muzeja Južne Srbije, potom je nekoliko godina radio u prostorijama Glazbene škole, pa u lokalnoj kavani Kermes, poslije 1945. godine ponovno u drugim neodgovarajućim prostorijama

Slika 6. Iznošenje dokumentacije iz Kuršumli hana poslije potresa. Izvor: Muzejskoto društvo na SR Makedonija, Muzeite vo Skopje: po zemjotresot od 26 juli 1963. (Skopje: Muzejskoto društvo na SR Makedonija, 1964), 25.

Slika 7. Zgrada turske kasarne, u kojoj su bili smješteni Historijski i Arheološki muzej, prije potresa. Lokacija Historijskog muzeja obilježena je znakom X, a Arheološkoga znakom Y. Izvor: Fototeka Muzejskoga dokumentacijskog centra.

nekoga privatnog zdanja (1200 kvadratnih metara), i sve tako do potresa 1963. godine. U vrijeme potresa objekt u kojemu je bio smješten Muzej pretrpio je znatna oštećenja, zajedno s muzejskim čuvaonicama, laboratorijima, radionicama itd. Njegovu slučaju svojstveno je to da je potres uništio veći dio pohranjenog materijala, ali ne i većinu stalnih izložbi (na primjer onih predstavljenih u diorama). Muzej se nakon potresa suočio s problemom čuvanja preostalog materijala, što je privremeno riješeno smještajem u improviziranim barakama. Ovakvo stanje trajalo je do izgradnje nove muzejske zgrade 1969. godine.

Tadašnji Muzej grada Skopja od samog je osnivanja 1949. godine bio „podstanar“ u raznim državnim objektima druge namjene. Može se čak reći da je ovaj „muzej“

jedini nešto „dobio“ od tog potresa – dobio je objekt, ostatak nekadašnje Željezničke stanice, danas simbol grada sa sačuvanim satom koji pokazuje vrijeme potresa. Nije to danas idealan suvremeni muzejski prostor, ali imajući u vidu djelokrug rada ovog Muzeja, kao i lokaciju i simboličku

Slika 8. Turska kasarna poslije potresa. Izvor: Državni arhiv Republike Sjeverne Makedonije.

važnost ovog objekta, odlično odgovara namjeni.

Samo dva tadašnja muzeja preživjela su katastrofu: Etnološki muzej i Umjetnička galerija *Skopje*. Etnološki muzej Makedonije (od 1924. godine Etnografska zbirka u Muzeju Južne Srbije, a samostalna muzejska ustanova od 1949. godine) „okupirao“ je tri kata peterokatnice u samom središtu grada. Neodgovarajući, nemuzejski prostor, ali solidno građen objekt – što je tada bilo najvažnije. Zbog toga je i Muzej ostao „živ“, a i važan etnološki materijal. Ipak, opća oštećenja muzejskog materijala bila su velika: keramika, staklo, porculan, drveni rezbareni predmeti... Vitrine s predmetima, makete, ambijenti seoske i

gradske arhitekture i slično dio su nepovratnih oštećenja.

Tadašnja Umjetnička galerija *Skopje* (danas Nacionalna galerija Makedonije), osnovana 1948. godine i smještena u nekadašnjemu turskom hamamu (Daut-pašin hamam, kraj 15. stoljeća), pretrpjela je prilična oštećenja, ali brzo su bila sanirana. Čuvaonice i umjetnički materijal prošli su, srećom, s manjim štetama (sl. 9 i 10). Sličnu sudbinu imale su i druge kulturne ustanove. Narodni teatar bio je toliko oštećen da je morao biti srušen, kao i Nacionalna i univerzitetska biblioteka, koja je samo imala sreću da je cijeli knjižni fond s oko 450 000 knjiga i starih rukopisa posve bio spašen.

Slika 9. Umjetnička galerija Skopje (Daut-pašin hamam) poslije potresa 1963. godine. Izvor: Državni arhiv Republike Sjeverne Makedonije.

Slika 10. Umjetnička galerija Skopje – danas dio Nacionalne galerije Makedonije. Fotografirala Sanja Nikolić.

IV.

Narodna poslovice kaže: svako zlo za neko dobro. To se u skopskome potresnom slučaju i dogodilo jer je većina porušenih kulturnih ustanova dobila nove, moderne objekte građene prema tadašnjim suvremenim standardima: novi Prirodonoaučni muzej, Muzej suvremene umjetnosti, Muzej Makedonije (Arheološki, Historijski, Etnološki), novi Narodni teatar, novu Nacionalnu i univerzitetsku biblioteku, novu Gradsku biblioteku, novi Dramski teatar, novi Univerzitetski kampus itd. Sve novo i – moderno. Sve do „novoga“, antikulturnog potresa zvanog *Skopje 2014*. Tada smo počeli voljeti – „staro“. Ali to je već neka druga priča.

BILJEŠKE

¹ Evan Steadman, *Earthquake: The Story of Skopje* (London: Pictorial Charts Unit, 1963).

² Prirodonoaučni muzej Makedonije završen je 1969. godine, Muzej suvremene umjetnosti 1970. godine, Muzej Makedonije 1976. godine itd.

³ Muzejskoto društvo na SR Makedonija, *Muzeite vo Skopje: po zemjotresot od 26 juli 1963*. (Skopje: Muzejskoto društvo na SR Makedonija, 1964).

LITERATURA

Muzejskoto društvo na SR Makedonija. *Muzeite vo Skopje: po zemjotresot od 26 juli 1963*. Skopje: Muzejskoto društvo na SR Makedonija, 1964.

Steadman, Evan. *Earthquake: The Story of Skopje*. London: Pictorial Charts Unit, 1963.

Wikipedia. „List of earthquakes in 1963“. https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_earthquakes_in_1963 (pristupljeno 5. studenoga 2021.).

SKOPJE 1963: AN UNUSUAL STORY

The earthquake in Skopje on July 26, 1963 destroyed 80% of the city and claimed 1,070 lives. Among the six museums that Skopje had at the time, four were completely destroyed, and with them part of the museum material, most notably, valuable archaeological collections. All museums were housed in renovated old buildings, as no modern museum building had been built in Macedonia until 1969. After the earthquake, most cultural institutions were housed in new buildings constructed according to the standards of the time, including the Natural History Museum, the Museum of Contemporary Art and the Museum of Macedonia (Archaeological, Historical and Ethnological).